

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Reportaż podróżniczy w ujęciu współczesnej lingwistyki - problemy badawcze

Author: Artur Rejter

Citation style: Rejter Artur. (2007). Reportaż podróżniczy w ujęciu współczesnej lingwistyki - problemy badawcze. W: D. Rott (red.), "Wokół reportażu podróżniczego. T. 2" (S. 30-41). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Założenia wstępne

Językoznawstwo – podobnie jak wiele innych nauk humanistycznych – znajduje się od dłuższego już czasu w spektrum oddziaływań innych dyscyplin. Interdyscyplinarność ujęcia to niezaprzeczalna cecha prac lingwistycznych z okresu ostatnich kilkunastu lat. Widoczne jest pokrewieństwo metodologiczne nie tylko z literaturoznawstwem jako filologiczną nauką komplementarną, badacze sięgają bowiem także po zdobycze innych dziedzin, np.: psychologii, socjologii, antropologii, etnologii, by wymienić jedynie kilka najbardziej reprezentatywnych.

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie wybranych problemów badawczych dotyczących reportażu podróżniczego jako obiektu dociekań współczesnej lingwistyki. Jest to jednocześnie próba spojrzenia na pewne tendencje panujące w badaniach nad tekstem jako całościowym komunikatem, prowadzonych w obszarze językoznawstwa. Oczywiście pozostaje fakt, że nie jest to opracowanie wyczerpujące i kompletne, można raczej mówić o wyborze problemów, dokonanym na podstawie zainteresowań naukowych autora i/lub wynikających z analiz oraz interpretacji wcześniej przez niego przeprowadzonych.

Problemy typologii

Pisząc o gatunkach mowy, należy pamiętać o znaczącej roli kontekstów, które wyznaczają obszar formy i funkcji danego genre'u, współtworząc płaszczyznę dyskursu:

Terminy **rejestru** (czyli kontekstu sytuacyjnego) i **gatunku** (czyli kontekstu kulturowego) określają dwa poziomy kontekstu, które oddziałują na postać wypowiedzi i – w konsekwencji – stanowią główne płaszczyzny różnic między przekazami. W obrębie prezentowanego tu podejścia gatunek i rejestr traktowane są jako dwa plany realizacji tekstu, rozumianego jako jednostka semiozy. Uważa się, że relacja między tekstem a kontekstem ma zawsze dialogiczny i interaktywny charakter: tekst zarazem odzwierciedla strukturę kontekstu, jak i realizuje pewne zadania, istotne dla osób uczestniczących w danej sytuacji. Podobnie jak teksty nie są neutralnymi odwzorowaniami naturalnej rzeczywistości, ale semiotycznymi konstrukcjami, skupiającymi społecznie tworzone znaczenia, tak i zadaniem TG-R [teoria gatunków i rejestrów – A.R.] nie jest tylko opis językowych różnic między tekstami. W badaniach tego typu dąży się też do wyjaśnienia tego, jak teksty służą różnym interesom w ramach komunikacyjnych form budowania rzeczywistości społecznej – w tym także interesom samych badaczy dyskursu¹.

Te założenia mogą okazać się pomocne m.in. w dociekaniach nad typologią zachowań komunikacyjnych.

Typologia gatunków mowy od pewnego czasu stanowi jeden z najchętniej podejmowanych problemów teoretycznych językoznawstwa. Już przed laty Teresa Dobrzyńska uznała typologię tekstów za jedno z istotniejszych zadań współczesnej stylistyki językoznawczej². Autorka stwierdziła:

Pogłębienie wiedzy na temat repertuaru gatunkowego różnych stylów funkcjonalnych powinno prowadzić do dokładniejszego poznania stosowanych w nich struktur tekstowych – właściwości delimitacyjnych i spójnościowych poszczególnych gatunków³.

Należy pamiętać, iż droga wiodąca do owego poznania może przebiegać rozmaicie. Wykorzystywane w założeniach metodologicznych genologii lingwistycznej np. propozycje powstałe lub wyzyskiwane dotąd w obszarze semantyki kognitywnej, takie jak teoria prototypu czy teoria podobieństwa rodzinnego, pozwalają w sposób holistyczny opisać jakże złożone uniwersum mowy⁴. Podobne zabiegi widoczne są także w pracach traktu-

¹ S. Eggins, J.R. Martin: *Gatunki i rejestry dyskursu*. W: *Dyskurs jako struktura i proces*. Red. T.A. van Dijk. Przeł. G. Grochowski. Warszawa 2001, s. 178.

² Por.: T. Dobrzyńska: *Tekst – w perspektywie stylistycznej*. W: *Tekst i jego odmiany. Zbiór studiów*. Red. T. Dobrzyńska. Warszawa 1996, s. 135.

³ Ibidem.

⁴ Por.: B. Witosz: *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*. Katowice 2005, s. 135–145.

jących o konkretnych gatunkach mowy – wydaje się, iż jest to propozycja o tyle ciekawa, że dzięki niej można poddać analizie dany genre z uwzględnieniem aspektu jego dynamiki, czyli przeobrażeń w czasie. Wskazanie np. wyznaczników prototypowości i stereotypowości danego genre'u może dać odpowiedź na pytanie nie tylko o jego strukturę, styl czy funkcję, ale również wskazać czynniki warunkujące (nie)stabilność komunikacyjną, społeczną i kulturową⁵.

Wobec złożonej sytuacji komunikacyjnej czasów współczesnych, uniemożliwiającej jednoznaczne zabiegi klasyfikacyjne, najczęściej przyjmuje się rozbudowany schemat typologiczny:

- „1) rodzaj,
- 2) odmiana rodzaju (podrodzaj),
- 3) gatunek,
- 4) odmiana gatunkowa,
- 5) indywiduum tekstowe.”⁶

Takie założenia pozwalają opisać byty tekstowe o gatunkowych cechach rozmytych, niemieszczące się w tradycyjnych ujęciach, ponadto umożliwiając objęcie refleksją także egzemplarze tekstowe silnie zindywidualizowane – aktualizacje pozostające na dalekich peryferiach wzorca gatunkowego.

W tradycyjnych – by nie rzec: klasycznych – koncepcjach formy dziennikarskie dzielą się na informacyjne i publicystyczne. Do gatunków informacyjnych zalicza się np.: informację, notatkę, wzmiankę, sylwetkę, życiorys, przegląd prasy, kronikę wydarzeń, kalendarium. Publicystyka natomiast obejmuje swym zasięgiem m.in.: reportaż, felieton, szkic, esej, komentarz, artykuł publicystyczny, recenzję, dyskusję (zwaną także debatą). Granice między poszczególnymi gatunkami są dość płynne, wynikają niejednokrotnie z różnorodności odmian w obrębie danego gatunku dziennikarskiego motywowanych funkcjonalnie, jak również z odmiennego spojrzenia badaczy⁷ czy nawet tradycji kulturowej. W innych niż polska kulturach napotkać można dość uproszczony (bez wprowadzenia stopni upodrzednienia) podział dziennikarskich form genologicznych:

⁵ Por.: A. Rejter: *Teoria stereotypu a badania nad kształtowaniem się gatunku mowy (na przykładzie reportażu podróżniczego)*. W: *Gatunki mowy i ich ewolucja*. T. 1: *Mowy piękno wielorakie*. Red. D. Ostaszewska. Katowice 2000, s. 330–341.

⁶ B. Witosz: *Genologia lingwistyczna...*, s. 137.

⁷ Różnie na przykład jest definiowany wywiad, ze względu na jego odmiany może być zaliczony do publicystyki lub do informacji. Podobnie jest z reportażem, niektórzy prasoznawcy nie umieszczają go w typologii gatunków publicystycznych. Por.: Z. Bauer: *Gatunki dziennikarskie*. W: *Dziennikarstwo i świat mediów*. Red. Z. Bauer, E. Chudziński. Kraków 1996, s. 123–127.

Tabela 1

Jedna z propozycji typologii gatunków dziennikarskich

Poziom typologii	Przykład
Gatunki informacyjne	wiadomość, raport, wywiad
Gatunki argumentacyjne	artykuł, komentarz, artykuł wstępny
Gatunki estetyczne	reportaż, felieton, portret literacki ⁸

Trzeba jednak pamiętać, że niejednoznaczności pojawiają się na różnych stopniach typologii, nawet w obrębie rodzaju, co rzutować może na poziom gatunku czy odmiany gatunkowej. Na przykład w dziennikarstwie rosyjskim wyróżnia się dwie odmiany rodzajowe reportażu:

W ramach jednego gatunku [...] – pisze Kazimierz Wolny – termin „reportaż” określa typowe dla gazet codziennych relacje reporterskie o jakimś aktualnym wydarzeniu, natomiast ta odmiana reportażu, w której dokumentarne sprawozdawstwo łączy się z publicystyczną lub literacką refleksją, jest „oczierkiem” czyli „szkicem”⁹.

Prasoznawstwo Europy Zachodniej natomiast dla oczierku zarezerwowało termin „story”. W tradycji polskiej funkcjonuje także analogiczny podział – na reportaż informacyjny (bardziej sprawozdawczy, bliższy informacji) i publicystyczny (silniej związany z literaturą piękną)¹⁰. Różne sposoby ujęcia w zależności od kontekstu kulturowego dotyczą również poziomu stylu, w tym stylu gatunków dziennikarskich. W tradycji czeskiej w obrębie stylistyki publicystycznej wyróżnia się – oprócz stylu publicystyki sprawozdawczej oraz analitycznej – odrębny styl publicystyki beletrystycznej, którą na poziomie gatunkowym reprezentuje m.in. felieton czy reportaż właśnie¹¹. Reportaż jest zresztą w świetle tej koncepcji zaliczany zarówno do stylu publicystycznego sprawozdawczego, jak i do beletrystycznego¹².

Z problemami tymi próbują mierzyć się obecnie lingwiści, którzy na podstawie założeń teoretycznych lingwistyki tekstu oraz dyscyplin po-

⁸ Por.: A. Jahnke: *The Journalist Genres*. Berlin 1985, s. 17.

⁹ K. Wolny: *Reportaż – jak go napisać? Poradnik dla słuchaczy studiów dziennikarskich*. Rzeszów 1996, s. 13.

¹⁰ Por.: M. Szulczewski: *Publicystyka. Problemy teorii i praktyki*. Warszawa 1976, s. 103–104.

¹¹ Por.: M. Čechová, J. Chloupek, M. Krčmová, E. Minářová: *Současná česká stylistika*. Praha 2003, s. 230–231.

¹² Ibidem, s. 227, 231.

krewnych tworzą nowe typologie. Maria Wojtak stworzyła autorską typologię gatunków dziennikarskich, przeprowadzone przez badaczkę analizy

pozwalają za kategorie rodzajowe uznawać: gatunki dziennikarskie prasowe (rodzaj prasowy), gatunki dziennikarskie telewizyjne (rodzaj telewizyjny), gatunki dziennikarskie radiowe (rodzaj radiowy) itd. W obrębie odmian rodzajowych, w odniesieniu do rodzaju prasowego, umieszczać: odmianę informacyjną, odmiany poruszone i mieszane (a więc zarówno informacyjne, jak i publicystyczne), odmianę publicystyczną i pograniczną, która obejmuje gatunki powiązane z piśmiennictwem niedziennikarskim. Poza pięciem gatunkowym wyodrębniać trzeba warstwę odmian gatunkowych, a w obrębie niektórych form wypowiedzi – odmiany odmian. Do różnych odmian rodzajowych mogą być zaliczane zarówno gatunki, jak i odmiany gatunkowe¹³.

Podobne ujęcie umożliwia analizę tekstów „o rozmytych granicach” wzorca gatunkowego i tym samym uchwycić specyfikę tego rodzaju komunikatów. W świetle tej koncepcji reportaż prasowy mieścić się będzie w obszarze dziennikarskich gatunków prasowych poruszonych i mieszanych (reportaż problemowy) oraz pogranicznych (reportaż literacki)¹⁴.

Stosując założenia bardziej klasyczne, zatem nieco uproszczone, można przyjąć wspomniany wcześniej podział na reportaż informacyjny i publicystyczny. Podział ten jest m.in. motywowany tematyką tekstów z tego poziomu typologii gatunkowej. Można bowiem sądzić, iż poszczególne odmiany gatunkowe (tu: tematyczne) reportażu będą zbliżać się bądź to do jednego typu, bądź do drugiego. Na przykład reportaż interwencyjny będzie należał do grupy reportażu informacyjnych, podróżniczy zaś – do grupy reportażu publicystycznych. Różnice oczywiście wynikają przede wszystkim ze stopnia zbliżenia danej odmiany gatunkowej do literatury artystycznej. Polifoniczność jako cecha immanentna reportażu podróżniczego jest motywowana współczesną sytuacją komunikacyjną w ogóle. Zatarcie granic między literaturą wysoką i popularną, zerwanie z normatywnością stylu i gatunku czy – nawet intuicyjnie odczuwany – chaos komunikacyjny są przyczyną, ale i skutkiem generowania form rozmytych, niejednorodnych, o wielorakiej proveniencji i nieustabilizowanym statusie genologicznym. Znajduje to odbicie zarówno we współczesnej literaturze pięknej¹⁵, jak i w tekstach słabiej z nią związanych bądź całko-

¹³ M. Wojtak: *Gatunki prasowe*. Lublin 2004, s. 305.

¹⁴ Ibidem, s. 306.

¹⁵ Por. np.: B. Witosz, M. Wojtak, E. Sławkowa, A. Skudrzykowa: *Style literatury (po roku 1956)*. Red. B. Witosz. Katowice 2003.

wicie pozostających w obszarze komunikacji nieartystycznej. Dlatego też badacze napotykają wiele trudności przy opisie i klasyfikacji najnowszych tekstów kultury, w tym podróżopisarstwa. Tak jest na przykład w wypadku pisarstwa Ryszarda Kapuścińskiego, którego twórczość bywa charakteryzowana jako pograniczna, usytuowana między prozą artystyczną *sensu stricto* a reportażem¹⁶. W tym miejscu należałoby także wspomnieć o innych twórcach współczesnych, np. Andrzeju Stasiuku, którego teksty (*Duklę* czy *Podróż do Babadag*) cechuje daleko posunięta pograniczność genologiczna i polifoniczność stylistyczna.

Perspektywy badawcze

Teresa Dobrzyńska stwierdza:

Opisać gatunek to przede wszystkim zidentyfikować parametry pragmatyczne jego typowego użycia, ale też – ustalić jego strukturę tekstową. To wyznaczyć jego miejsce w polu gatunkowym, w obrębie określonych stylów funkcjonalnych. Pozwoli to oddzielić jego użycia zgodne z normą od użycie nietypowych, będących rezultatem świadomej gry z formą gatunkową lub nieświadomej deformacji. Umożliwi też uchwycenie przemian strukturalnych i funkcjonalnych w procesie ewolucji gatunku¹⁷.

W wypadku gatunków polifonicznych, złożonych, do jakich należy reportaż podróżniczy, nie jest to zadanie proste. Poddane obserwacji typy instancji nadawczo-odbiorczych oraz wyznaczniki stylu reportażu podróżniczego z uwzględnieniem przeobrażeń tego gatunku¹⁸, nie dały z pewnością odpowiedzi na wszystkie pytania dotyczące tego genre'u. Pewnym uzupełnieniem jest tutaj próba syntetycznego opisu wzorca gatunkowego reportażu podróżniczego, która pozwala spojrzeć z szerszej perspektywy na ów gatunek¹⁹. Pozostaje jednak jeszcze co najmniej kilka problemów godnych refleksji naukowej, związanych z ewolucją gatunku reportażu podróżniczego. Należałoby m.in. zbadać powiązania tekstów tworzących

¹⁶ Por.: Z. Bauer: *Antymedialny reportaż Ryszarda Kapuścińskiego*. Warszawa 2001.

¹⁷ T. Dobrzyńska: *Tekst – styl – poetyka. Zbiór studiów*. Kraków 2003, s. 190.

¹⁸ Por.: A. Rejter: *Kształtowanie się gatunku reportażu podróżniczego w perspektywie stylistycznej i pragmatycznej*. Katowice 2000.

¹⁹ Por. Idem: *Wzorzec tekstowy reportażu podróżniczego w aspekcie ewolucji gatunku mowy – próba syntezy*. W: *Wokół reportażu podróżniczego*. Red. E. Malinowska, D. Rott przy współpracy A. Budzyńskiej-Dacy. Katowice 2004, s. 7–17.

ciąg gatunkowy z potoczną odmianą języka, stanowiącą centrum stylowe polszczyzny²⁰. Tutaj trzeba by poddać analizie przede wszystkim płaszczyznę dialogu, ale również obszar poszczególnych struktur narracyjnych. Pozwoliłoby to dopełnić charakterystykę reportażu podróżniczego w uniwersum mowy w aspekcie jego dynamiki, np. wskazać wyznaczniki prywatności i nieoficjalności komunikatu, co być może uściśliłoby dane dotyczące punktów przełomowych w ewolucji genre'u.

Ponadto warto poddać obserwacji gatunek reportażu podróżniczego z perspektywy genologii lingwistycznej i teorii tekstu w zestawieniu z innymi typami wypowiedzi. Dotychczas takie analizy dotyczyły analiz komparatystycznych w obrębie publicystyki, zarówno w aspekcie historycznym (zestawienie felietonu ze szkicem fizjologicznym²¹), jak i współczesnym (zestawienie reportażu z felietonem²²).

Przeprowadzona w innym miejscu, na bogatym materiale tekstowym, obserwacja dowodzi faktu, że zarówno reportaż, jak i felieton są gatunkami pogranicznymi²³. Pograniczność owa dotyczy formy i funkcji. Forma, przejawiająca się w kształcie stylistycznym całego tekstu, jest niezwykle złożona, gdyż oba gatunki mowy czerpią z różnych poziomów. Reportaż wyzyskuje gotowe odmiany gatunkowe (gatunki względem siebie pierwotne), pochodzące z różnych stylów funkcjonalnych języka, tworząc tym samym pewną mozaikę gatunkową. Czasami nawet kompozycja całego komunikatu wyznaczona jest przez dany (inny) gatunek wypowiedzi (np. dziennik, pamiętnik, protokół, piosenkę). Felieton natomiast odwołuje się najczęściej do pewnych konwencji, zabiegów stylistycznych, wykorzystywanych od dawna w różnych gatunkach wypowiedzi, pochodzących głównie z odmian artystycznych języka. Nie ulega wątpliwości, że wyrażenie bogatszy repertuar środków i zabiegów stylistycznych oraz kompozycyjnych występuje w reportażu. Wynika to – jak się zdaje – z przeznaczenia i formy tego gatunku mowy. Reportaż, w odróżnieniu od felietonu, cechują zazwyczaj większe rozmiary, co motywowane jest m.in. drogami ewolucji tej odmiany genologicznej²⁴ oraz koniecznością pełnego ujęcia danego problemu. Rozmiar danego gatunku wiąże się ściśle z jego funkcją. Reportaż ma na celu przedstawienie faktów (nadrzędna funkcja sprawozdawcza), ewentualnie komentarza do nich, felieton natomiast stano-

²⁰ Por. np.: J. Bartmiński: *Styl potoczny jako centrum systemu stylowego języka*. W: *Synteza w stylistyce słowiańskiej*. Red. S. Gajda. Opole 1991.

²¹ Por.: A. Rejter: *Kulturowy kontekst gatunków publicystycznych a ich wzorzec tekstowy*. W: „*Stylistyka*”, T. 11. Red. S. Gajda. Warszawa–Kraków–Opole 2002, s. 397–412.

²² Por.: Idem: *Styl i funkcje pogranicznych gatunków mowy (na przykładzie publicystyki)*. W: *Stylistyka a pragmatyka*. Red. B. Witosz. Katowice 2001, s. 358–368.

²³ Ibidem.

²⁴ Por. np.: A. Rejter: *Kształtowanie się gatunku reportażu podróżniczego...*

wi najczęściej subiektywne rozważania autora, nierzadko nacechowane polemizacją. Autor reportażu musi więc przedstawić w miarę pełną i obiektywną charakterystykę danego problemu – zarysować jego tło, kontekst faktograficzny, przebieg „akcji”; felietonista natomiast skupia się jedynie na naszkicowaniu problemu, wyrastającego z jego przemyśleń, obserwacji – tu już nie jest konieczna ścisłość i pełnia przedstawienia. Oba gatunki wyrastają z reakcji na rzeczywistość, która zostaje uchwycona z uwzględnieniem jej aktualnych wydarzeń, problemów itp. Opis owej rzeczywistości opiera się jednak na różnych rozwiązaniach kompozycyjnych i stylistycznych, co spowodowane jest – jak już podkreślano wcześniej – inną proveniencją i funkcją obu typów wypowiedzi.

W wypadku reportażu zarówno dłuższa forma, jak i różnorodność funkcji (wiarygodne prezentowanie problemu z uwzględnieniem możliwie największej liczby szczegółów, komentarz do przedstawianych zagadnień, cel przekonania odbiorcy o prawdziwości przedstawianych informacji) wymagają zastosowania rozmaitych zabiegów formalnych i korzystania z rozmaitych gatunków mowy. Pomaga to w osiągnięciu wysokiego stopnia fortunności komunikatu, a także pozwala przyciągnąć uwagę wymagającego współczesnego odbiorcy. Inaczej problem przedstawia się w wypadku felietonu – gatunek ten, zazwyczaj zamknięty w krótką formę, nie wymaga aż tak szerokiego repertuaru środków kompozycji i stylu. Nadrzędną cechą felietonu jest refleksja nad danym elementem rzeczywistości pozajęzykowej, w dużym stopniu nacechowana polemizacją i subiektywizmem nadawcy. Wszystkie te właściwości gatunku implikują odwołania do różnych konwencji stylistycznych, głównie z kręgu komunikatów artystycznych. Warto podkreślić, że bardziej złożona forma reportażu wynika z jego proveniencji – jest to gatunek o dłuższej tradycji i bogatszym repertuarze gatunków względem niego pierwotnych²⁵. Felieton natomiast jest gatunkiem bardziej samodzielnym, o krótszej tradycji, jeśli analizować jego korzenie komunikacyjne. Formami przejściowymi dla felietonu były gatunki o dość wyraźnej formie i funkcji²⁶, co również wpłynęło na obecny jego kształt.

Przedstawiona powyżej w skrócie propozycja jest próbą wskazania pewnych prototypowych cech stylowych, motywowanych przede wszystkim funkcją obydwu gatunków mowy. Za prototypowe należy więc uznać w większości te cechy, które zostały opisane w niniejszym podrozdziale,

²⁵ Por.: C. N i e d z i e l s k i: *O teoretycznoliterackich tradycjach prozy dokumentarnej. Podróż – powieść – reportaż*. Toruń 1966; A. R e j t e r: *Kształtowanie się gatunku reportażu podróżniczego...*

²⁶ Por.: A. R e j t e r: *Szkic fizjologiczny jako gatunek mowy*. „Napis. Rocznik poświęcony literaturze okolicznościowej i użytkowej” 1999, seria 5, s. 317–324.

wszystkie inne natomiast, wynikające z indywidualizmu twórczego nadawcy, kontekstu społeczno-historycznego itp. trzeba by uważać za stereotypowe – właściwe danemu kontekstowi czasowemu w ewolucji gatunku lub twórczości danej jednostki (autora reportażu czy felietonu).

Podobne – o charakterze kontrastywnym – prace przyniosły kilka obserwacji dotyczących zarówno wzorca tekstowego badanych gatunków, jak i ich historycznych uwikłań. Należy przypuszczać, że istotne wnioski mogłyby płynąć z badań obejmujących całe piśmiennictwo, nie tylko w obrębie szeroko pojętej komunikacji dziennikarskiej. Ciekawe byłoby z pewnością przyjęcie szerszej perspektywy intertekstualnej – wykraczającej być może nawet poza sferę komunikatów werbalnych – w badaniach nad reportażem i innymi tekstami kultury. W tym miejscu nie sposób nie wspomnieć o ciekawych perspektywach, jakie otwierają się wraz z pojawieniem się badań o charakterze interkulturowym. Bogaty dorobek badaczy zachodnich został przybliżony i wykorzystany przez Annę Duszak, która objęła obserwacją dyskurs naukowy, wskazując istotne różnice w strukturze i retoryce tekstów naukowych, pochodzących z różnych obszarów językowo-kulturowych²⁷. Należy sądzić, że podobne dociekania mogą przynieść interesujące rezultaty w wypadku analiz gatunków dziennikarskich.

Kolejnym problemem jest zagadnienie funkcjonowania reportażu, w tym jego podróźniczej odmiany tematycznej, w nowej sytuacji medialnej. Rozwój środków komunikacji masowej polega – oprócz zmian w zakresie technologii – na przyroście nowych odmian gatunkowych wypowiedzi, służących komunikowaniu precyzyjniejszemu, subtelniejszemu, skuteczniejszemu, słowem: nowocześniejszemu. Urszula Żydek-Bednarczuk wyodrębnia nawet nową odmianę funkcjonalną języka – odmianę medialną, wskazując jej konstytutywne kryteria komunikacyjno-pragmatyczne oraz cechy językowe i tekstowe²⁸.

Mimo pojawiania się nowych odmian genologicznych (dla przykładu wymienić można: teksty *public relations*, blogi, czaty, fora dyskusyjne czy SMS-y), stanowiących w większości wypadków formy synkretyczne, koła gatunków, wciąż funkcjonują gatunki „stare”, obecne w procesie komunikacji od dawna – do takich z pewnością zaliczyć należałoby reportaż. Gatunki o dłuższej historii nie pozostają w uniwersum mowy w niezmienionej formie, podlegają bowiem zmianom o charakterze przysto-

²⁷ Por.: A. Duszak: *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*. Warszawa 1998, s. 242–324.

²⁸ Por.: U. Żydek-Bednarczuk: *Zmiany w zachowaniach komunikacyjnych a nowe odmiany językowe (odmiana medialna)*. W: *Współczesne odmiany języka narodowego*. Red. K. Michalewski. Łódź 2004, s. 99–106.

sowawczym, determinowanym sytuacją komunikacyjną, która bezpośrednio związana jest z ewolucją cywilizacji ludzkiej. Nawet w obrębie danego – funkcjonującego współcześnie – gatunku występują odmiany, np. tematyczne, które w różnym stopniu stanowią warianty wzorca tekstowego opatrzonego daną nazwą gatunkową. Tak właśnie jest w wypadku reportażu podróżniczego jako odmianki reportażu w ogóle. Te „stare” gatunki, obecne w uniwersum mowy od dawna, podlegają z pewnością jakimś modyfikacjom formalnym czy pragmatycznym, co należałoby poddać bardziej szczegółowej obserwacji. Oczywiście, pozostaje pytanie: czy można mówić o przeobrażeniach w obszarze formy gatunkowej czy tylko o zmianie medium, w jakim dany gatunek mowy funkcjonuje (np. przeniesienie z obszaru prasy w obszar Internetu)? To jednak wymaga głębszej refleksji i precyzyjnych analiz przeprowadzonych na bogatym materiale tekstowym.

Interesująca pozostaje także propozycja analiz stylistycznych reportażu podróżniczego i gatunków względem niego pokrewnych, prowadzonych z perspektywy miejsca i funkcji podmiotu tekstu. Można tutaj mówić o pragmatycznym ujęciu problemu stylu danego gatunku mowy odnoszonego przede wszystkim

do podmiotu działającego – do autora, traktowanego nie tylko zgodnie z duchem strukturalizmu jako element struktury danego tekstu, lecz identyfikowanego z instancją nadrzędną, porządkującą i hierarchizującą różne jego komponenty. Jako kategoria sprawcza, która nie tylko dokonuje wyboru struktury gatunkowej, ale wzorzec ten na swój indywidualny sposób modyfikuje (nierzadko łamiąc jego normy) i przekształca, wnosząc do niego własne, niesprowadzalne do innych jakości. [...] Osobowość podmiotu jest punktem, który scala i równocześnie przełamuje konwencje gatunkowe. Jeżeli jednak wybór gatunku jest – jak ujmuje to Bachtin – w dużym stopniu „zgramatyzalizowany”, to dopiero obszar stylu stanowi właściwą domenę działania indywidualnych preferencji nadawcy²⁹.

Stylistyka pragmatyczna zakłada ponadto, że styl jest jakością komunikacyjną, stanowiącą wypadkową zarówno elementów nacechowanych, jak i neutralnych, stanowiącą fenomen motywowany podmiotowo i kontekstowo, a nie tylko będącą efektem wyboru (selekcji) względem systemu językowego utożsamianego z abstrakcyjną matrycą – podstawą transformacji³⁰.

²⁹ E. Sławkowa: *Style współczesnego felietonu. (Z zagadnień stylistyki gatunku)*. W: *Gatunki mowy i ich ewolucja*. T. 1..., s. 307.

³⁰ Por.: Eadem: *Pragmatyka a stylistyka. Uwagi wstępne*. W: *Kategorie pragmatyczne w tekście literackim. Wstęp do stylistyki pragmatycznej*. Red. E. Sławkowa. Cieszyn 2000.

Takie badania z pewnością dopełniłyby obrazu podróżopisarstwa przedstawionego np. w pracach literaturoznawczych³¹, a ponadto pomogłyby w ustaleniu granic ciągu gatunkowego reportażu podróżniczego rozumianego jako gatunek mowy ulegający dynamicznym przeobrażeniom w czasie. W tym miejscu należałoby wspomnieć także o niezwykle interesujących obserwacjach literatury podróżniczej prowadzonych z perspektywy kulturowej, mieszczących się w przestrzeni badawczej spod znaku *gender studies*³². German Ritz podkreśla, że w wypadku niektórych twórców – np. Jarosława Iwaszkiewicza – podróż stanowi istotny stan wewnętrzny pisarza, odbijający się m.in. w tworzonych tekstach, wyznacza także granice świata podmiotu utworu, jego przestrzeń, jest wreszcie decydującym elementem współtworzącym koncepcję bohatera³³. Należy przypuszczać, że analizy językowe tych kwestii umożliwiłyby poszerzenie perspektywy badawczej zarówno piśmiennictwa podróżniczego w ogóle, jak i jednego z jego gatunków, jakim jest reportaż podróżniczy.

* * *

Powyższe rozważania pozwalają sądzić, że, zarówno dotychczasowe, jak i zaproponowane do naukowej refleksji, zagadnienia badawcze stanowią interesujące pole i godny obserwacji obszar komunikacji międzyludzkiej – współczesnej oraz tej, która cechowała minione stulecia. Lingwistyczne dociekania nad reportażem podróżniczym, prowadzone przede wszystkim z uwzględnieniem narzędzi badawczych lingwistyki tekstu i stylistyki, pozwolą uściślić wiele sądów dotyczących tego gatunku, ale także odkryć, opisać i zinterpretować nowe problemy z nim związane.

³¹ Por. np.: C. Niedzielski: *O teoretycznoliterackich tradycjach prozy dokumentarnej...*; D. Rott: *Staropolskie chorografie. Początki – rozwój – przemiany gatunku*. Katowice 1995; R. Krzywy: *Od hodoeporikonu do eposu rycerskiego. Studium z historii form literackich*. Warszawa 2001.

³² Por.: G. Ritz: *Jarosław Iwaszkiewicz. Pogranicza nowoczesności*. Przeł. A. Kopański. Kraków 1999, s. 251–303.

³³ Ibidem, s. 251–252 i n.

Artur Rejter

Travel reportage in modern linguistics – research issues

Summary

The aim of the article is to indicate chosen research issues concerning travel reportage as the object of the research of modern linguistics. At the same time this is an attempt

of overviewing certain trends in the research on the text as a message in the field of linguistics. The study is a selection of issues chosen on the basis of the author's research interests resulting from the analysis and interpretation conducted beforehand.

One of the issues important for linguistic genology is the typology of communication forms, assuming variety of contexts of the language message (e.g. social, communicative, cultural). Besides, historical observation of given speech genre (dynamic approach), contrastive analysis deriving from the same communication context (e.g. journalist) but also exceeding this context referring even to the intercultural contexts and the analysis of the issue of the text's subject as a factor constituting speech genre.

Further linguistic investigations on travel reportage (conducted with taking into consideration research tools of text linguistics and stylistics) will allow specifying many opinions concerning this genre as well as discovering, describing and interpreting new issues connected with it.

Artur Rejter

Eine Reisereportage vom Standpunkt der gegenwärtigen Linguistik – Forschungsprobleme

Zusammenfassung

Das Ziel des vorliegenden Artikels ist, manche die Reisereportage als einen Forschungsgegenstand der gegenwärtigen Linguistik betreffenden Probleme darzustellen. Der Verfasser versucht auch, einige Tendenzen in den sprachwissenschaftlichen Forschungen über den als eine Mitteilung betrachteten Text zu untersuchen. Bestimmte Probleme werden den wissenschaftlichen Interessen des Verfassers gemäß und/oder anhand der Ergebnisse von den von ihm früher durchgeführten Forschungen gewählt.

Ein für linguistische Genologie wichtiges Problem ist die Typologie von kommunikativen Formen, die eine Vielfalt von Kontexten einer Sprachmitteilung (z.B.: der gesellschaftlichen, kommunikativen, kulturellen) voraussetzt. Zu interessanten Forschungsgegenständen können außerdem werden: eine historisch betrachtete Redegattung (dynamische Erfassung), eine Kontrastanalyse von den, demselben Kommunikationsgebiet gehörenden (z.B.: Zeitungsgattungen), aber auch das Gebiet überschreitenden und sogar zwischenkulturelle Bereiche erreichenden Gattungen und eine Analyse des Textsubjektes als eines, die Redegattungen bildenden Faktoren.

Weitere linguistische Untersuchungen, die mittels der textlinguistischen und stilistischen Forschungsmethoden durchgeführt werden sollten, ermöglichen viele, eine bestimmte Gattung betreffende Meinungen präzisieren als auch neue damit verbundene Probleme enthüllen, beschreiben und klären.